

PEDAGÓGUSOK VÉLEMÉNYE A FONOLÓGIAI TUDATOSSÁGRÓL, A SZÜLŐ- GYERMEK BESZÉDFOGLALKOZÁSOKRÓL ÍRÁSBELI KIKÉRDEZÉS ALAPJÁN ¹

Haga Orsolya, Pintér Henriett

Semmelweis Egyetem, Pető András Kar

hagaorsolya@gmail.com

Absztrakt

A fonológiai tudatosság megfelelő fejlettsége feltétele a beszédértésnek, iskolába lépéskor pedig az olvasás elsajátításának, amely valószínűleg függhet a gyermekkel foglalkozó szakember szakmai felkészültségétől is. A gyermekét nevelő szülőnek kedvező lehet, hogy a gyermekével eltöltött idő minőségileg tartalmas és számára is ösztönző legyen. Miközben a beszéd fejlesztésére hazai viszonylatban is számos jó gyakorlat kínálkozik, a szülők ösztönzésére kevés kutatás irányul. Felmerül a kérdés, hogy az óvodásokkal foglalkozó szakemberek mennyire ismerik, illetve mit gondolnak az otthoni környezetben alkalmazható szülő-gyermek foglalkozásokról. Jelen tanulmány célja az óvodapedagógusok beszédéről alkotott tudásának, valamint a tervezett, otthoni, családi környezetben végezhető szülő-gyermek foglalkozásokról alkotott véleményének feltérképezése. Ennek vizsgálatához tematikus kvalitatív interjú alkalmaztunk (N = 16). Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az óvodapedagógusok ismerik-e a fonológiai tudatosság fogalmát, illetve milyen beszédfejlesztő programot ajánlanának, amelyet otthon, családi környezetben végezhet a szülő a gyermekével. Eredményeink azt mutatták, hogy az érintett mintában az óvodapedagógusok közel kétharmada részben avagy teljesen ismeri a fonológiai tudatosság fogalmát (N = 11), ugyanakkor egyharmaduk egyáltalán nem hallott még róla (N = 5). Az otthoni környezetben alkalmazható szülő-gyermek beszédfooglalkozás lehetőségében a szülő bevonását, a szülő motiváltságát nevezték meg fontos tényezőnek, a beszéd fejlesztésében a mondóka és vers gyakorlását, a mozgást és a szókinccs-gyáratító játékok alkalmazását emelték ki. Az eredményekből – figyelembe véve a kutatás kis mintájából adódó korlátokat – két következtetést vonhatunk le: fontos a pedagógussal való szülői együttműködés, valamint a fonológiai tudatosságot a vers- és mondókatatanulással lehet kiemelten fejleszteni.

Kulcsszavak: fonológiai tudatosság, szülő-gyermek beszédfooglalkozás, anyanyelvi nevelés, beszédfejlesztés

Bevezetés

A fonológiai tudatosság fejlettsége megalapozza a gyermek további tanulási képességeit. Az optimális fejlődéshez szükség van a szülői motivációra, elérhető beszédfejlesztő foglalkozásokra, amelyek a szülő és a gyermek között könnyedén alkalmazhatók. A segítő szakemberek jelenléte sem hanyagolható el, mivel közvetítő szerepük van a szülő és gyermeke között. A segítő szakemberek kötelessége jelezni, ha a gyermek fejlődésében eltérést vagy lemaradást észlelnek. Tanulmányunk egy nagyobb kutatás része (l. Haga, 2020), amelynek célja, hogy egy tervezett, otthoni, családi környezetben megvalósuló, a szülő által vezetett beszédfooglalkozást dolgozzon ki, amely ösztönzőleg hat a szülőre. Ennek előkészítéséhez előmérést végeztünk: (1) felmértük óvodapedagógusok körében a beszédértés és a fonológiai tudás fogalmának ismeretét; illetve (2) a szülőkkel végezhető beszédfejlesztésekről alkotott vélekedésüket, aza, hogy mit gondolnak az otthoni szülő-gyermek beszédfooglalkozásokról.

¹ Haga Orsolya az ÚNKP-22-1 Új Nemzeti Kiválóság Program keretében végez kutatómunkát.

Elméleti háttér

A gyermekek korai életszakaszában nagyon fontos felismernünk bizonyos nyelvfejlődési zavarokat az esetlegesen kialakuló további, másodlagos nyelvfejlődési zavarok elkerülése érdekében (Kas et al., 2017). Kutatásunk egyik vizsgált tényezője a fonológiai tudatosság, ugyanis hazai kutatások is igazolták, hogy a fonológiai tudatosság megfelelő fejlettsége az olvasás és írás kezdeti elsajátítási folyamatában kurrens szerepet tölt be (l. Csépe, 2006). Jordanidisz (2009) kutatásai azt mutatták, hogy a fonológiai tudatosság mérésének prediktív jellege kimutatható volt az olvasástanulás eredményességét illetően (l. Chafoules et al., 1997; Jordanidisz, 2009).

A fonológiai tudatosság, a szavakhoz való tudatos hozzáférés, valamint a szavak eltérő méretű egységekre való bontásának és szegmentálásának a képessége (Jordanidisz, 2009). Két előfeltétele a beszédértés és a beszédészlelés (Gósy, 1994). A beszédértés az elhangzó szavak, szókapcsolatok, mondatok, mondatok jelentésének és tartalmának a megértését segíti. A beszédészlelés pedig a beszédhangok összekapcsolását, hosszabb hangsorok felismerését, majd az elhangzottak visszaismétlésének a képességét foglalja magába (Gósy, 1994). Jordanidisz (2009) felmérésében 30 tipikus fejlődésmentű gyermek vett részt. Az eredmények szerint a hosszú beszédhang megnevezése és a beszédmanipuláció volt az a két területet, ahol elmaradás volt tapasztalható. Az eredmények rámutatnak arra, hogy a fonológiai tudatosság előtérbe kerül a későbbi tanulási folyamatok elsajátításában.

1. táblázat
A fonológiai tudatosság érintett területei

Érintett terület	Korosztály	Százalékos arány (%)
Hosszú beszédhang megnevezése, beszédmanipuláció	4-5 éves kor	0
	5-6 éves kor	2-3
	6-7 éves kor	16-18

Az elvégzett vizsgálat alapján 4-5 éves korban a gyermekek ezen képessége teljesen hiányos, tehát semmiféle eredményt nem mutat, majd a későbbiekben kezd el kialakulni, de az iskolai érettség idejére is az óvodai csoport maximum 18%-a rendelkezik az említett képességgel. A százalékok a NILD Fonológiai Teszt alapján készültek (l. 2. táblázat).

2. táblázat
A fonológiai tudatosság kiemelkedő területei

Kiemelkedő terület	Korosztály	Százalékos arány (%)
Rímfelismerés, rímkategorizálás	4-5 éves kor	28
	5-6 éves kor	48
	6-7 éves kor	74

Forrás: Jordanidisz, Á. (2010). Gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődése 4-6 éves korban IV. *Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia* (pp. 46-59). MTA Nyelvtudományi Intézet.

A felmérést 30 ép hallású gyermekkel végezték, akik 4-7 éves kor között voltak. A táblázatban feltüntetett hosszú beszédhang megnevezésénél a gyermekeknek tíz szóban kellett megnevezniük a hosszan ejtett beszédhangokat. Ezek közül három szóban két-két hang is hosszú volt. A beszédmanipuláció alteszténél kétféle manipulációval találkoztak a gyermekek. Az egyik típusú feladat a beszédhangcsere volt, amikor a szó eleji, vagy szó végi, vagy a szó belsejében levő hangot kellett egy megadott másik hanggal kicserélni. A fonológiai tudatosság fejlődése ezen a területen hosszabb kognitív fejlődési folyamat része, ugyanis óvodáskorban még ezek a fonológiai műveletek csak csekély számban jelennek meg. A rímfelismerés már óvodáskorban is kiemelkedő teljesítményt mutat. A tesztfeladatban egymás után ismétlésre került két szó, majd a gyermekeknek meg kellett állapítaniuk,

hogyan azok rímelnek-e vagy sem. A 2. táblázatban megjelenő eredmények láthatóvá teszik, hogy az analízist igénylő műveletek előbb fejlődnek ki, mint a szintézist igénylők. Jelentős kutatást végzett Jordanidisz (2009) a 4-6 éves korosztályban: a fonológiai tudás fejlődése során a leginkább érintett terület, amely lassabb ütemben fejlődik, a hosszú beszédhang megnevezése és a beszédmanipuláció. Az általa végzett kutatás alapján arra is rávilágított, hogy az óvodáskorú gyermekek körében a legkimagaslóbb teljesítmény a rímfelismerés és a rímkategorizálás volt.

Az óvodáskorúak nyelvfejlődésében a fonológiai tudatosság szakaszosan épül fel, amelyben először a gyermek csak a fonetikai szószervezetet képes összehasonlítani a célfonémával. A második szakaszt követően már a szótagolás képességével is rendelkezik. A beszédészlelés és a beszédprodukció is erősen hozzájárul az anyanyelv elsajátításához.

A beszéd spontán fejlődése mellett kiemelt figyelmet érdemlő e terület explicit fejlesztése is, amely a szülő-gyermek kapcsolat meghatározó tényezője lehet a korai életszakaszban (l. pl. Cole & Cole, 2003). A szülői programokról hazai területen több tanulmány is készült. Magyar anyanyelvű gyermekeket célzó programokról készültek beszámolók, amelyek elsősorban az anya-gyermek kapcsolat erősítésére szolgáltak (l. Bodnárné, 2021). Bodnárné (2021) összefoglaló cikkében kiemeli a családközpontú kora gyermekkori intervenció jelentőségét, a szülők elfogadását, hozzáállását és pozitív tenni akarását. A gyermekek életében sarkalatos a szellemi és lelki gondozás, amelyek lényeges környezeti és nevelési tényezők. A család a csecsemő megfelelő fejlődését úgy segítheti, ha elegendő mennyiségű és minőségű ingerrel gazdagítja. A szülő edukálásához többek között a tanácsadás szolgáltatja a biztos alapot, amelynek része a szülővel folytatott egyéni konzultáció és a gyermek megfigyelése. Az anyanyelvfejlesztés korai szakaszában a nagymozgáson keresztüli beszédfejlesztés és a mondókákkal, énekekkel folytatott foglalkozások segítenek. Mindezek otthoni környezetben párhuzamosan erősíthetők az anyanyelv fejlesztését intézményen kívül is (Bodnárné, 2021).

A beszédfejlesztés szempontjából kiemelten fontos, hogy a gyermek adott beszédfejlettségét felmérhessük, illetve ehhez a szülők bevonását is alkalmazzuk. Az előzetes tanulmányok alapján KOFA3 vizsgálati módszerrel ez megtehető. A Kommunikatív Fejlődési Adattár-3 (KOFA3) (a MacArthur-Bates Communicative Development Inventory-III; Dale et al., 2001 magyar változata) egy új, kérdőíves eljárás, amely a szülő együttműködését igényli. A beszédfejlettség felmérése szempontjából hasznos és értékes információ lehet a szülő által kitöltött kérdőív, amely a szülő-gyermek közötti verbális kommunikáció tényezőire épít. A gyermekek nyelvi fejlettsége nagyban összefügg a személyiségük fejlődésével és szocializációjukkal is. Az említett mérőeszköz hároméves kortól alkalmazható, így az esetlegesen kialakuló másodlagos, harmadlagos nyelvfejlődési zavarra épülő egyéb nehézségek elkerülhetők, preventív jelleggel megelőzhetők lehetnek. A nyelvfejlődés elmaradását több szemszögből is vizsgálták. Grimm (2006) kétéves életkorban, Kauschke (1999) 18 hónapos korban 50 szavas expresszív szókinccs meglétét tartja a tipikus fejlődés minimális kritériumának. Hasonló felfogást képvisel Rescorla (1989) is, akinek normatív kritériumai szerint megkésett beszédfejlődésűnek számít egy gyermek, ha kétévesen még nem birtokol legalább 50 szavas expresszív szókinccset, vagy nem kezdett el többelemű kombinációkat használni (Grimm, 2006; Kauschke, 1999; Rescorla 1989, idézi Kas et al., 2010, p. 115). A Rescorla (1989) által alkalmazott, nemzetközileg leginkább elfogadott kettős kritérium tehát egyrészt a szókinccs, másrészt a nyelvtani fejlettség 18 hónapos korban átlagosnak tekintett szintjét várja el minimumként. A KOFA3 egy szülő által kitöltendő kérdőíves szűrőeljárás, amely a szülők előre strukturált, írásos beszámolóján keresztül szerez információt a gyermekek nyelvi fejlettségéről az elsődleges szűrés során. Ez a – leggyakrabban anyai beszámolókra, tapasztalatokra támaszkodó és szisztematikus kérdések mentén haladó – kérdőíves módszer elsősorban a gyermek expresszív nyelvhasználatának és kommunikációs szokásainak megismerésére irányuló adatgyűjtési eljárás. A szülői kérdőívet öt pont mentén értékeli, ami az alábbiakat foglalja magába: szókinccs, mondatok, nyelvhasználat, példamondatok, kis hibák. A kitöltött kérdőíven pontozás nem szerepel, annak érdekében, hogy a szülő reális értékelését ne befolyásolja. A visszakapott kérdőívet logopédus értékeli és támasztja alá a szükségesnek vélt fejlesztést, majd annak lehetőségét. A KOFA3 kérdőívvel végzett nyelvfejlődési szűrés eredményének ellenőrzése, validálása elsősorban az óvodapedagógussal való konzultáció (egyeztetés) alapján

történik. Jelenleg a KOFA₃ alkalmazása folyamatosan működik több intézményben is, és annak fejlesztése, pontosítása a kapott eredmények alapján bővül (Lőrík et al., 2010). A beszédfejlesztésre irányuló szülői programok közül kiemelkedő Gósy (1994) munkája, amely a 2020-as években is alapja lehet a szülő és a gyermek között otthon, családi környezetben megvalósuló foglalkozásoknak. A 3. táblázatban szemléltetjük a program elemeit.

3. táblázat
Beszédészlelés és beszédértés fejlesztése óvodáskorú gyermekek számára Gósy (1994) alapján

A beszédfejlesztésre irányuló program elemei		
A beszédészlelés fejlesztésének elemei	A beszédértés fejlesztésének elemei	A megkésett beszédfejlesztés elemei
Szóismétlés	Kommunikációs helyzetek 1.	Első szakasz:
Szóismétlés súgás alapján	Kommunikációs helyzetek 2.	Az élet hangjai
Hangsorismétlés	Kommunikációs helyzetek 3.	Hangutánzás 1.
Szógyűjtés 1.	Kommunikációs helyzetek 4.	Szemtől szembeni beszélgetés
Szógyűjtés 2.	Kommunikációs helyzetek 5.	Képfelismerés
Szógyűjtés 3.	Szókincs 1.	Cselekvés felismerése
Szógyűjtés 4.	Szókincs 2.	Szóismétlés
Szólánc	Szókincs 3.	Kép megnevezése
Kígyóhang	Szókincs 4.	Cselekvés megnevezése
Motorhang	Visszamondás	Második szakasz:
Hangkeresés 1.	Ellenőrzés 1.	Szóelőhívás
Hangkeresés 2.	Ellenőrzés 2.	Mondóka, versike
Szókígyó		Éneklés
Hangidőtartamok		Kérdésfeltevés
		Hangutánzás 2.
		Hangutánzás 3.
		Mondatismétlés

A program megkezdése előtt mindenképpen fontos, hogy a gyermek jelenlegi szókincsét felmérje a szülő, illetve feljegyezze a tanult új szavakat, amelyeket alkalmaz is a gyermeke. Ez elsősorban azért fontos, hogy a fejlődés menetét követni tudjuk. A programban kiemelt figyelmet fordítanak arra is, hogy a szülő főleg verbális kommunikációra sarkallja a gyermekét. A nonverbális jeleket minél jobban igyekezni kell a program során verbálisra átkonvertálni. A beszédészlelés elemei elsősorban a szavak elhangzott ismétlésének a gyakorlására fektetik a hangsúlyt, és fokozatosan bővítik a repertoárt. A szógyűjtés már egy magasabb szintű gondolkodást igényel a gyermek számára. A szólánc iskolai játékként is ismert, amelyben a szó utolsó betűjével kell egy újabb szót mondani. Végül a hangutánzó szavak és a hangok keresése a szavakon belül is megjelennek. A beszédértés elemei főleg kommunikációs helyzetekből tevődnek össze, amelyek a szülő és a gyermek között zajlanak le. A szülő feladata, hogy tudatosan beszélgesse a gyermekkel, adekvátan az éppen zajló eseményekről. Tehát ha sétálni mennek, a szülő beszélgethet a növényekről, a házokról, vagy az állatokról, amelyeket éppen látnak, és a nem ismert szavakat elmagyarázhatja. A szókincs bővítését egészen játékos formában meg lehet valósítani. Például, ha a szülő kéri, hogy a gyermek soroljon fel minél több gyümölcsöt, majd közösen megszámolják, hány gyümölcsöt sikerült felsorolni, és a szülő is mondhat még néhány gyümölcsöt, így bővíti a gyermek szókincsét. A megkésett beszédfejlődésű gyermekeknél a program folyamatosan halad a hangutánzó szavaktól egészen az összetettebb mondatokig. Beleépíti a beszélgetést, a képfelismerést és a cselekvések felismerését. A két szakasz elkülönül, de egymást követi. Az egyszerűtől a bonyolultig haladva megy végig az egyes elemeken. A második szakaszban a gyermeknek már szükséges alkalmaznia szavakat és mondatokat, azaz verbális válaszadás várható tőle. Gósy (1994) a következő szempontokat tartja kiemelten fontosnak a program használatakor:

(1) nem tanítani kell, hanem játszani vele; (2) nem szabad elvenni a kedvét, és kudarcélményt okozni neki; (3) fontos a fokozatosság, rendszeresség; (4) az eredmény nem feltétlen azonnal mutatkozik meg, bízunk kell a gyermekben, hogy tudjon bízni magában; (5). ha a gyermek beszéde megindul, ne hagyjuk abba a programot, folytassuk tovább. A példaként bemutatott program minden elemet részletez, bemutatja, mikor milyen feladatot, milyen formában lehet kivitelezni. Gósy (1994) megállapítása szerint a program akkor fejeződhet be, elsősorban megkésett beszédfejlődés esetén, ha a gyermek a két fejlesztés valamennyi szakaszánál együttműködik, hajlandó ismételni, önállóan beszél, többtagú mondat létrehozására képes, szóincse növekszik, beszéde felnőtt számára is érthető.

Fábián & Tóthné (2013) narratív elemzésében azt mutatja be, hogy a szülők miként élik meg a kommunikációs nehézséget a gyermekükkel. Elsősorban pozitív és negatív élményekre bontják a szülők tapasztalatait. Az intézménybe kerülés során előfordulhat, hogy a szülők megfelelő információk és segítség hiányában negatív tapasztalatokat élnek meg. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az atipikus fejlődésű, különösen kommunikációban akadályozott gyermekeknél a befogadókörnyezetet is célszerű érzékenyíteni, ugyanis a szülőkre komoly hatást jelenthet az intézmények környezeti attitűdje.

A kutatás céljai

Kutatásunk kiemelt célja olyan fonológiai tudatosságot előtérbe helyező, anyanyelvi fejlődést támogató és életkornak megfelelő szóincis elsajátítását fejlesztő foglalkozás kidolgozása, amely fókuszba helyezi a szülő-gyermek közti interakciót. A szülők motivációjának a feltárása kulcsfontosságú szerepet kell, hogy kapjon a tervezett foglalkozás megalkotásánál. A foglalkozás tervezése előtt előmérést végeztünk óvodapedagógusokkal. Írásbeli kikérdezés segítségével mértük fel, mennyire ismerik a fonológiai tudatosság és a beszédértés fogalmát, továbbá mi a véleményük a beszédfejlesztésre irányuló módszertani eszközökről és a szülő-gyermek beszédfoglalkozásokról.

A kutatás kérdései

Kutatási kérdéseinket a szakirodalom alapján vezettük le, elsősorban Jordanidisz (2019), Gósy (1994), illetve Fábián & Tóthné (2013) munkáira alapoztunk:

1. Az írásbeli kikérdezés problémakörei megfelelően működnek-e a kérdések alapján? (Az írásbeli kikérdezés kérdéseinek reliabilitása.)
2. Tisztában vannak-e a pedagógusok a fonológiai tudatosság fogalmával?
3. Tisztában vannak-e a pedagógusok a beszédértés és a beszédészlelés fogalmával?
4. Az óvodapedagógusok munkájuk során alkalmaznak-e olyan módszereket, amelyek a tipikus fejlődésű gyermekek beszédfejlődését segítik?
5. Az óvodapedagógusok pozitívan, előszeretettel használnának, ajánlanának-e olyan beszédfejlesztő programot, amelyet a szülő otthon a gyermekével is elvégezhet?
6. Milyen beszédfejlesztő módszereket alkalmaznak az óvodapedagógusok munkájuk során?

Módszerek

Kutatásunk célcsoportjának alapos kiválasztását befolyásolta a tény, hogy minél korábban ismerik fel a gyermek beszédfejlődésének elmaradását, annál korábban orvosolható, kezelhető lesz, így kora gyermekkori intervencióról is beszélhetünk. Elsősorban ez egy gyűjtőfogalom Magyarországon, amely magában foglalja nemcsak a gyermek konkrét megsegítését, hanem a veszélyeztetett gyermek családjának, a szűkebb-tágabb környezetének a támogatását is, egyfajta komplex tanácsadást és beavatkozást jelent (Kas et al., 2015). Különböző szakterületek, szakemberek széles körű együttműködésére, közös munkájára lehet szükség, amelyben az óvodapedagógus is jelentős szerepet játszhat, hiszen a gyermek fejlődését ő is dokumentálja, rögzíti, így az esetlegesen felmerülő kompetenciahiányt vagy a fejlődés elmaradását a szülő felé jelezheti. A kora gyermekkori intervenció

a családot helyezi középpontba. Az óvodapedagógus tevékenységének fogalmát az alábbiak szerint értelmezik: az óvodai nevelés célja, hogy elősegítse az óvodások sokoldalú, harmonikus fejlődését, a gyermeki személyiség kibontakozását, továbbá a hátrányok csökkentését az életkori, egyéni sajátosságok, valamint az eltérő fejlődési ütem figyelembevételével (Kas et al., 2015). Az iskoláztatás minden osztályfokán fontos figyelembe venni a gyermekek nyelvi fejlődéséből fakadó eltérő szükségleteit a kultúrtechnikák (írás, olvasás, számolás) elsajátításának folyamatában éppúgy, mint a szaktárgyi ismeretek tanításakor (Sósné, 2020). A nyelvfejlődési zavart mutató tanulók számára – a szavak kisebb egységekre bontásának, a beszédhangok biztos felismerésének és megkülönböztetésének zavara miatt – nehézséget jelent a betű-beszédhang megfeleltetése és általában az olvasástechnika, valamint a „füllel írható” helyesírás elsajátítása (Sósné, 2020). A felsorolt érvelések magukba foglalják a gyermekek nyelvfejlődésének a támogatását, az elmaradások mihamarabbi észrevételét és a szakemberek, pedagógusok bevonódását.

Minta

Kutatásunkban 16 óvodapedagógus vett részt (N = 16), akik már legalább egy éve szakmai tevékenységet folytattak. A település típusa (falu/város/főváros) nem képezte a vizsgálatunk tárgyát. Az óvodapedagógusok között budapestiek, valamint mezővárosban és faluban élők vettek részt. A pedagógusok egymástól függetlenek voltak, vagyis egyikük se folytatott szakmai munkát ugyanazon a helyen vagy ugyanabban a csoportban. A felkérés e-mailos egyeztetés alapján történt. Az interjút Word-formátumban készítettük el, kitöltésére tíz nap állt rendelkezésre. Az előre elkészített interjúkérdéseket e-mail címen keresztül kézbesítettük a részt vevő pedagógusoknak.

Mérőeszköz

A gyermekek beszédfejlődésére irányuló kutatásunkat egy előmérés előzte meg, amelyben óvodapedagógusok (N = 16) véleményére, szakmai tudására, beszédre vonatkozó fogalmi ismereteire vonatkozóan szándékoztunk egy átfogó képet kapni. A kutatás tartalma szerint tematikus kvalitatív interjú, míg formája szerint írásbeli kikérdezés (Szokolszky, 2020). A kutatás jellemzője, hogy hétköznapi, releváns témákban gyűjt személyesen átélt tapasztalatokat, és ezekre vonatkozóan gyűjt adatokat. A kvalitatív megközelítés indokolja, hogy az óvodapedagógusok megélt interakciói a gyermekekkel, a személyes élmények megélése mentén juttat minket információhoz a szakmai munkájukról és alkalmazott pedagógiai módszereikről. Az írásbeli interjú első szakasza az óvodapedagógusok praxisukban letöltött éveiknek számát, SNI-gyermekkel való találkozásukat, tapasztalataikat mérte fel. A második szakaszban a direkt kérdéseknél fókuszba helyeződött, hogyan vagy miként vélekednének arról, hogy az óvodákban elérhető legyen olyan szülői program, amely az anya-gyermek közti interakcióra és a gyermek beszédfejlesztésére épül. A kérdéseknél felmerült, hogy az óvodapedagógusok is hasonlóan vélekedne-e arról, hogy a megfelelő beszédfejlettség hatással van a későbbi tanulási folyamatokra, és hogy a rendszeres verselés és mesélés módszertana segíti a gyermekek beszédfejlődését, illetve szókincsbővítését. A pontosító, követő és mélyítő kérdések a jelenlegi írásbeli kikérdezés elemeiben nem szerepelnek, mivel az akkori pandémiás helyzet a kutatást ily módon korlátozta. Az interjú tematikus kérdéseit a 4. táblázat szemlélteti.

Az interjú kérdéssora tartalmilag zárt és nyílt kérdéseket tesz fel annak függvényében, hogy a kért adat vagy adott esetben kifejtett vélemény további adatelemzési funkciója miként funkcionál.

4. táblázat

Az írásbeli kikérdezés szerkezete a tematikus kvalitatív interjú alapján

A tematikus kvalitatív interjú szerkezete		
Bevezető kérdések	Direkt kérdések	Indirekt nyitott kérdések
<ul style="list-style-type: none"> Hány éve dolgozik a szakmában mint óvodapedagógus? Rendelkezik esetleg továbbképzés által szerzett egyéb pedagógiai ismeretekkel? Ha igen, milyen ismeretet szerzett? Találkozott-e már gyermekek beszédfejlesztésére irányuló programmal? Hallott-e már a fonológiai tudatosságról? Maga szerint mint jelent a beszédértés és beszédészlelés? Meséljen arról, hogy találkozott-e már a munkája során megkésett beszédfejlesztésű gyermekkel? Milyen akadályokkal találkozott az anyanyelvi műveltség területén? Milyen problémákkal találkozott más egyéb területen? 	<ul style="list-style-type: none"> Ön szerint érdemes-e külön figyelmet fordítani a tipikus fejlődésű gyermekek beszédfejlesztésére? Mi a véleménye a szülői programokról? Hatásos lehet-e? Ön szerint egy beszédfejlesztésre irányuló szülői program hatásos lehetne-e? Véleménye szerint ha a szülők megfelelő információt kapnának egy fejlesztési programról, lenne-e rá jelentkező? Ön szerint a beszédfejlesztés hatással lehet-e a későbbi tanulási folyamatokra? Ha igen, akkor ez hol és hogyan jelenne meg? Mi a véleménye a versek és mondókák hatásáról az óvodai fejlődés során? Használta-e már ezeket konkrét céllal? 	<ul style="list-style-type: none"> Szokta-e alkalmazni a verseket a kognitív fejlődésen belül a figyelem fejlesztésére? Ha igen, hogyan? Milyen módon? Szokta-e alkalmazni a verseket a beszéd észlelésére irányulóan fejlesztésre? Ha igen, hogyan? Milyen módon? Melyiket tartja a beszédfejlesztés céljából előnyösnek? Mondóka vagy vers? Miért? Szokta-e alkalmazni a szavak bontását bármilyen tevékenységen belül, mondókákban, gyermekversekben, például Ci-ni, ci-ni mu-zsi-ka? Ha igen, hogyan? Milyen módon? Előnyösnek tartja-e az anyanyelv fejlődésében? Egyéb javaslatok esetleg? Mi a véleménye az interjúról?

Adatfelvétel, adatelemzési eljárások

Az adatok felvételét előzetes egyeztetés által, a felkért óvodák óvodavezetőivel indítottuk e-mailben felkérésen keresztül. A visszajelzett óvodák részvételi elfogadását követően az óvodapedagógusokat szintén e-mailben keresztül kértük fel a kutatásban való részvételre. A kérdőívet Word-formátumban továbbítottuk, visszaküldésére tíz nap állt rendelkezésre (5. táblázat).

5. táblázat
Az adatok felvétele

Az írásbeli kikérdezés elküldése	Az írásbeli kikérdezés visszaküldése	A független értékelők munkája
2021. 02. 14.	2021. 02. 24	2021. 02. 28 – 2021. 03. 05

Az írásbeli kikérdezések elküldése 2021. 02. 14-én történt meg, a legutolsó kitöltött kérdőív 2021. 02. 24-én érkezett be (5. táblázat).

Az adatokat kvalitatív tartalomelemzéssel dolgoztuk fel. Két független értékelő kódolta a beérkezett írásbeli véleményeket, amelyekből kategóriákat állítottak össze, és kódolták azokat. Az egyezéseket számszerűsítettük, így dolgoztuk fel. A beérkezett írásbeli kikérdezések elemzéséhez két független értékelőt kértünk fel. A független értékelők egy előre kidolgozott, a bejövő válaszok alapján kirajzolódó mintázat alapján, kódrendszerben dolgoztak. Az A-B független értékelők egyezését az

alábbi módon számoltuk ki: az egyezésekhez kontingenciatáblázatot készítettünk, és kiszámoltunk a megegyezések arányát (Szokolszky, 2011). A megegyezések arányára a független értékelők munkája alapján az alábbi eredményeket kaptuk (6. táblázat).

6. táblázat

A kódolók (független értékelők) által készített egyezések a résztvevők válaszai alapján

Értékelési szempontok	Fonológiai tudatosság fogalma (fő)		Beszédértés, beszédészlelés fogalma (fő)		Tipikus fejlődésű gyermek támogatása (fő)	Szülői program (fő)	Alkalmazott módszerek (fő)
	Nem hallott róla, vagy nem is alkalmazná	Részben ismerte a fogalmat	Tisztában volt a fogalmi háttérrel	Részben kifejtette	Olvasás, írás, tanulás fontossága Programok fontossága Beszédfejlődés elmaradásának hatásai	Szülők motiváltsága, illetve bevonása a fejlesztésbe	Mondóka, vers használata Mozgással párosítás, Szókinccs bővítése
Összesen	5	11	12	4	16	16	16

Megjegyzés: N = 16

A független értékelők általi egyezések alapján (l. 6. táblázat) megállapítható, hogy öt pedagógus nem hallott a fonológiai tudatosságról, vagy nem is alkalmazná azt a beszédfejlesztésben. Elemzéseink alapján a többi 11 pedagógus mindegyike említéseket tett a fonológiai tudatosság fogalmáról, vagy tartalmilag egyezést mutatott a fogalom meghatározó kulcsszávaival. A beszédértést és beszédészlelést meghatározva 12 óvodapedagógus tisztában volt a fogalommal, viszont négy óvodapedagógus nem tett említést az ismeretéről. A tipikus fejlődésű gyermekek felé irányuló beszédfejlődés fontosságát összesítve minden pedagógus fontosnak tartotta, mivel írásbeli véleményükből kiderült, hogy szerintük kihat a későbbi írás- és olvasástanulási folyamatokra, ebből következően előnyben részesítenének minden erre irányuló fejlesztőprogramot, és figyelmet fordítanak a megkésett beszédfejlődésű gyermekek mihamarabbi fejlesztésére. A szülő-gyermek beszéd-foglalkozások egyhangúan azt a következtetést engedték levonni a független értékelők kódolásai alapján, hogy a szülők bevonása kiemelten fontos lehet, a gyermek kedvező irányba történő fejlesztésének az eredményében. Végül a független értékelőink úgy vélték, hogy a pedagógusok az anyanyelv fejlődésére irányuló beszédfejlesztő tevékenységeket előszeretettel alkalmazzák munkájuk során, főleg mozgással összekötve.

Eredmények

A résztvevők (N = 16) válaszai alapján a két független értékelő (kódolók) egyezésének eredményeit összevetve kialakult az a kategóriarendszer, amelynek alapján a válaszadók írott szövegeiben kirajzolódó mintázatokat elemezni tudtuk. A kialakult mintázatokat a 7. táblázatban mutatjuk be.

A 7. táblázat azokat az eredményeket mutatja, amelyek a két független értékelő által a megadott értékelési szempontok mentén megegyezést mutattak.

Előmérésünkben két kutatási kérdésre kerestük a választ: (1) az óvodapedagógusok fonológiai tudatosságról való ismerete, valamint (2) a szülő-gyermek beszéd-foglalkozásokra irányuló vélekedések.

7. táblázat
A kódolók (független értékelők) által készített egyezések a résztvevők válaszai alapján:
a kialakult kategóriák

Szemponatok	Az írásbeli kikérdezés által kialakult megállapítások
Fonológiai tudatosság fogalmáról való tudás	Nem hallott a fonológiai tudatosságról. Hallott róla, de nem alkalmazza.
Beszédértés, beszédélszelés fogalmáról való tudás	Tisztában volt a fogalmi hátterével. Részben fejtette csak ki.
A tipikus fejlődésmentű gyermekek beszédének támogatása	Olvasás és írás tanulása. Programok fontossága. Beszédfejlődés elmaradásának felismerése.
Szülői programok támogatása	Szülők motivációja.
Alkalmazott módszerek a beszéd fejlesztésére irányulóan	Mondóka és vers használata mozgásos kísérettel. Szókincs bővítés

Az óvodapedagógusok fonológiai tudatosságról alkotott ismerete

A két független értékelő a feldolgozott írásbeli kikérdezésekből négy óvodapedagógust emelt ki, akik semmilyen formában nem találtak eddig a fonológiai tudatosság fogalmával, továbbá egy olyan személyt, aki nem is találkozott a fogalommal. Például a munkájában egyáltalán nem is alkalmazza a szavak szegmentálását és egységekre bontását. Összességében megállapíthatjuk, hogy a 16 óvodapedagógus közül négy egyáltalán nem hallott a fogalomról, egy nem hallott, és nem is alkalmazza, valamint további 11 választ ismerhettünk meg, ahol az óvodapedagógusok szaknyelvi szinonimákkal, pontos fogalom meghatározással fejtették ki írásban a fonológiai tudatosság értelmezését.

A szülő-gyermek beszédfoglalkozásokról alkotott vélekedések értékelése

A szülői programokkal kapcsolatos válaszokat a 8. táblázatban összegeztük. A kódolók értékelése alapján megállapítható, hogy a szülők motiválása és bevonása igen jelentős.

8. táblázat
A szülői programok támogatásáról alkotott válaszokból kirajzolódó mintázatok

Szemponat/kategória	Kategóriák	Példák a válaszadók írott szövegéből
Szülői programok támogatása	Szülők motiválása és bevonása a programba	(14. válaszadó): „Partnernek kell lennünk a szülőkkel, fejlesztőkkel. Sokat segíthet a gyermekeknek a szülői támogatás, a gyakorlás” (16. válaszadó): „Fontos lenne a szülőket is tréningezni, mert akkor fejlődik igazán egy gyermek, ha otthon és az intézményben is egyaránt felkarolják”. (13. válaszadó): „Igen szerintem egy szülői program igen hatásos lehet megfelelő motivációval.” (10. válaszadó) „igen hiszen sok szülő nem tájékozott az esetleges problémákról”

A válaszok közül néhányat kiemelve: „Partnernek kell lennünk a szülőkkel, fejlesztőkkel. Sokat segíthet a gyermekeknek a szülői támogatás, a gyakorlás”, azaz kiemelten fontos a szülők bevonása a fejlesztésbe. „Fontos lenne a szülőket is tréningezni, mert akkor fejlődik igazán egy gyermek, ha otthon és az intézményben is egyaránt felkarolják”. Egy másik válaszadó kiemelte, hogy a pedagógus-szülő partnermunka milyen intenzív hatással lehet a gyermek fejlődésére. Egy másik válaszadó egyértelműen támogatná a programokat, de nem hanyagolná a szülők motivációját sem: „Igen szerintem egy szülői program igen hatásos lehet megfelelő motivációval.” Végül az utolsó példa: „Igen, hiszen sok szülő nem tájékozott az esetleges problémákról”, vagyis kellő információ nélkül a program hatása nem lehet elég hatékony. A jelen bemutatott központi szerepben lévő kutatási kérdésünk megalapozza a szakirodalmi áttekintést, ami alátámasztja a szülőkkel való együttműködés szükségességét és az esetlegesen felmerülő beszédfejlődési elmaradások mihamarabbi felismerését.

Konklúzió

Tanulmányunkban beszámoltunk arról, milyen ismeretük van az óvodapedagógusoknak a fonológiai tudatosságról és a beszédértésről, valamint az otthon, családi környezetben folytatható szülő-gyermek beszédfoglalkozásokról. A fonológiai tudatosság megfelelő fejlettsége az olvasáselsajátítás kezdeti szakaszában jelentős szerepet tölt be, amelyet mind az óvodapedagógus, mind a szülő gyakorolhat gyermekével. Ennek otthoni, családi körben végezhető lehetőségéről is megkérdeztük 16 óvodapedagógus véleményét.

Kismintás felmérésünk eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a fonológiai tudatosság értelmezése, miszerint a szavak eltérő méretű egységekre való bontásának és szegmentálásának képessége (Jordanidisz, 2009), csak részben ismert az óvodapedagógusok beszédéről alkotott tudásának jelenlegi felmérésében. Továbbá a szülő-gyermek beszédfoglalkozások támogatása és a szülők bevonódása – amelyek otthoni környezetben párhuzamosan erősíthetik az anyanyelv fejlesztését intézményen kívül is (l. Bodnárné, 2021) – egyhangúlag megjelent az írásbeli kikérdezésekben. Ez a biztató eredmény további lépésre ösztökélhet bennünket arra, hogy a hazai szakterületen elérhető beszédfejlesztő programokat feltárjuk, és ezeket a létező szülői programokat elemezzük, valamint a szülők motivációs tényezőit további vizsgálódással megtaláljuk. Mindezt annak érdekében, hogy egy otthoni, családi környezetben végezhető beszédfejlesztő foglalkozás pontos kidolgozására vállalkozunk. Jelenleg folyamatban van a Pest megyei óvodavezetőkkel való kapcsolatfelvétel annak érdekében, hogy a későbbiekben kidolgozásra kerülő írásbeli interjúk szélesebb körben alkalmazni tudjuk. Az óvodákat tartalmazó, felépítésre kerülő adatbázisban szerepelni fog, hogy léteznek-e szülői programok, ha igen, akkor milyen formában, illetve az óvodákban milyen elérhető fejlesztési lehetőségek vannak. Jelenleg 200 Pest megyei óvoda adatait rögzítettük, amelyeken keresztül minél több óvodavezetőt és óvodapedagógust tudunk megszólítani abból a célból, hogy bevonjuk őket, vegyenek részt ebben a közös kutatómunkában.

Limitáció

Jelen kutatás kis minta alapján vont le következtetéseket, amelynek oka, hogy a Covid-19 járvány okozta második hullámban a szigorú bezárások miatt nehezebben lehetett elérni óvodapedagógusokat online módon, illetve a kiküldött írásbeli kikérdezésekből ennyien küldték vissza véleményüket. Ily módon további vizsgálódások szükségesek, különösen a szülőkre irányuló motivációs tényezők feltárára vonatkozóan ahhoz, hogy ez a tervezett szülő-gyermek beszédfoglalkozás tudományosan megalapozott legyen.

Irodalom

- Bodnárné Novák, A. (2021). Kezdjük korán! A korai fejlesztés lehetőségei és szerepe a pedagógiai szakszolgáltatásokban. In K. Toma, É. L. Podlovics, & Gy. Stóka (Eds.), *Sárospataki Pedagógiai Füzetek 28. Örökség és megújulás* (pp. 87–96). Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó.
- Cole, M., & Cole, R. S. (2003). *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó.
- Egresi, V., & Jankó, J. (2019). A Mesezene módszer hatásvizsgálata a fonológiai tudatosság tükrében. *Képzés és Gyakorlat*, 17(2), 1–12.
- Haga, O. (2020). A fonológiai tudatosság tanulmányozása. *Tudomány és Hivatás*, 5(2), 103–108.
- Gósy, M. (1994). A beszédértés és beszédészlelés fejlesztése óvodáskorú gyermekek számára. Nikol Kiadó.
- Goswami, U., & Bryant, P. (1990). *Phonological skills and learning to read*. Erlbaum Hove.
- Grimm, H. (2006). Sprachentwicklungsdiagnostik im Vorschulalter – Frühes Erkennen statt spätes Erfassen.
- Fábián, Zs., & Tóthné, A. A. (2013). Narratívumok elemzése – beszédfogyatékoság szülői nézőpontból. *Gyógypedagógiai Szemle*, XLI(1), 56–64.
- Jordanidisz, Á. (2017). Magyar anyanyelvű gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődése 4 és 10 éves kor között. In J. Bóna (Ed.), *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban* (pp. 203–220). ELTE Eötvös Kiadó.
- Jordanidisz, Á. (2019). Gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődése 4–6 éves korban. IV. *Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia* (pp. 46–59). MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Jordanidisz, Á. (2009a). A fonológiai tudatosság és az olvasástanulás kapcsolata. In T. Váradi (Ed.), *III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia* (pp. 28–37). MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Jordanidisz, Á. (2009b). A fonológiai tudatosság fejlődése az olvasástanulás időszakában. *Anyanyelv-pedagógia*, 2(4). <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=222>
- Jordanidisz, Á., & Mihály, O. (2019). A fonológiai tudatosság és a mondatisméltés összehasonlítása 6 éves óvodások beszédprodukciónak. In J. Bóna & V. Horváth (Eds.), *Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után. Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után* (pp. 95–105). ELTE Eötvös Kiadó.
- Kas, B., Billédi, K., Cs. Ferenczi, Sz., Csákvári, J., & Tánczos, É. (2015). *Védőfaktorok a családok erősítésében. Hallgatói tananyag*. Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet.
- Kas, B., Lőrík, J., Szabóné Vékony, A., & Komárominé Kasziba, H. (2010). A korai nyelvi fejlődés új vizsgálóeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) bemutatása és validitási vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 38(2), 114–125.
- Kauschke, Ch. (1999). Früher Wortschatzerwerb im Deutschen: Eine empirische Studie zum Entwicklungsverlauf und zur Komposition des kindlichen Lexikon. In J. Meibauer & M. Rothweiler (Eds.), *Das lexikon in Spacherwerb* (pp. 128–156).
- Mann, V. A., & Stoel-Gamman, C. (1996). Phonological development. In P. Fletcher & B. MacWhinney (Eds.), *The handbook of child language* (pp. 335–359). Blackwell Publishers.
- Rescorla, L. (1989). The language development survey: a screening tool for delayed language in toddlers. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 54(4), 587–599.
- Szokolyszky, Á. (2011). *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó.
- Szokolyszky, Á. (2020). *Pszichológiai kutatások módszertana*. Osiris Kiadó.